

3) (2000 – дотепер). Осмислення трагедії не тільки істориками, але й філософами, психологами, юристами. Ширшою стає джерельна база студій, з'являються узагальнюючі спроби. Цьому сприяє, зокрема, створення в нашій країні спеціалізованих наукових осередків, зокрема Українського інституту вивчення Голокосту «Ткума».

Abstract. This article reviews the works of many Ukrainian researchers on the topic of mass murders and crimes of Nazi Germany. It is studied where exactly and in what quantities people were kept in concentration camps and whether it was possible to survive.

Keywords: historiography, World of war II, Nazism, Nuremberg trial, mass massacres, ghettos, concentration.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Подольський А. Ю. Уроки минулого: Історія Голокосту в Україні: навч. посібник / Музей «Будинок Анни Франк», Укр. центр вивчення історії Голокосту. Київ: Сфера, 2007. 100 с.: іл. Серія «Українська бібліотека Голокосту». URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/ua/elib.exe?Z21ID=&I21DBN=UKRLIB&P21DBN=UKRLIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=online_book&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=FF=&S21STR=ukr0003144
2. Довідник про табори, тюрми та гетто на окупованій території України (1941–1944) / упоряд. М. Г. Дубик. Київ, 2000. 320 с.
3. Щупак І. Я. Уроки Голокосту в українській історичній науці та освіті: від нарративу до осмислення й постановки суспільного питання про покаяння (до 75-ї річниці трагедії Бабиного Яру). URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/130076/12-Shchupak.pdf;jsessionid=BF7100532BD908DF1BAA214B3809B330?sequence=1>
4. Єлісаветський С. Я. Бердичевская трагедия (документальная книга) / редкол.: С. В. Кульчицкий (гол. ред.), В. Ф. Верстюк, О. В. Гарань, В. М. Даниленко, В. С. Коваль, О. М. Майборода, О. Ф. Овсієнко, В. А. Смолий, О. П. Толочко (відп. секр.); І. С. Хміль. Київ, 1991. 40 с. URL: http://history.org.ua/JournALL/Preprint/Preprint_1991_6/Preprint_1991_6.pdf
5. Коваль М. Нацистський геноцид щодо євреїв та українське населення. *Український історичний журнал*. 1992. № 2. С. 25–32. URL: <http://history.org.ua/JournALL/journal/1992/2/4.pdf>
6. Гончаренко О. М. Голокост на території Київщини: загальні тенденції та регіональні особливості (1941–1944 рр.): дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Черкаський національний ун-т ім. Богдана Хмельницького. Черкаси, 2005. URL: <http://www.disslib.org/holokost-na-terytoriyi-kyuyivshchynu-zahalni-tendentsiyi-ta-rehionalni-osoblyvosti.html>
7. Гісем О. В., Мартинюк О. О. Голокост в Україні (1941–1944): словник-довідник / Український центр дослідження Голокосту. Видавництво Сфера, 2007. 92 с. URL: <https://tandis.odihr.pl/bitstream/20.500.12389/20408/1/05291ukr.pdf>

УДК-930.85:[39+7.045](477.43/.44)»15/17»

ОРНАМЕНТАЛЬНО-ЗНАКОВІ АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ МАТЕРІАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ ПОДІЛЛЯ РАНЬОМОДЕРНОГО ПЕРІОДУ

С. Л. Мельник

Анотація. У дослідженні проаналізовано наявні проблеми ідентифікації орнаментів, знаків і клейм на прикладі випадково знайдених у П'ятничанському лісі м. Вінниці кількох декорованих побутових сокир XVII–XVIII ст. Описано досвід співпраці з державними установами і приватними колекціями. Наявний огляд сучасних додаткових можливостей, як-от проведення аукціонів, експозицій із доповненою реальністю та експертних спільнот і тематичних сайтів. Також визначено потреби, пропозиції і напрацювання щодо створення універсальної дослідницької платформи міждержавного рівня.

Ключові слова: археологія, покровоке дослідження, сокири, геральдика, дослідницька платформа.

Дослідження попередніх років предметів побуту IX–XIX ст. були спрямовані на класифікацію форм, визначення прямого застосування, регіону і умов знахідки, а також її датування. Орнаментальне оздоблення подавалось лише в якості приємного доповнення. В сучасних реаліях достатньої кількості знахідок постає потреба вивчення місцевого орнаментального оздоблення і відокремлення його від традицій орнаментального оздоблення інших народностей.

Метою статті є покровокий огляд різних підходів, які використовують дослідники під час вивчення походження предметів: від інтуїтивних до потреби створення універсальної дослідницької платформи міждержавного рівня.

Влітку 2011 р. для проведення консерваційних робіт у приватний реставраційний відділ доставили дві випадково знайдені сокири XVII–XVIII ст. з П'ятничанського лісу м. Вінниці. На обох предметах у процесі розчищення проявились знаки, виконані в техніці глибокої насічки. Для визначення їх походження було здійснено 10 дослідницьких кроків.

1-й крок – «Асоціації першого враження». Для початку провели поверховий огляд двох предметів у малому колі місцевих випускників історичних факультетів щодо можливого значення насічок, щоб дізнатись, як інтуїтивно вони відчуються, які асоціації вони викликають і як взагалі ідентифікуються побаченими вперше.

«Сокира з орнаментом» викликала розбіжність у думках спільноти і доволі містичну емоцію: «це стріла Перуна!» чи «крива життя» до «засіки кількості вбитих ворогів». Ці відповіді не були оригінальними, вони відповідали темам книг Б. О. Рибаківа [2] і В. П. Шаяна [5], а щодо «засіки вбитих ворогів», то так часто підписували експозиції зброї в багатьох музеях (наприклад, експозиція сокир у Чигиринському музеї). На цьому етапі нас насамперед цікавить не оригінальність ідей, а асоціативні емоції першого враження, які могли черпатись із будь-яких джерел і напрямів.

«Сокира з геральдиком» викликала, навпаки, однозначну згоду, реакцію в стилі «це геральдика родини Хмельницького!», оскільки проявлений силует у вигляді латинської літери (w), увінчаної рівнокінечним перехрестям (+), був зображений на всіх портретах Богдана Хмельницького, а ще – на купюрі у п'ять гривень. У якості результату поверхового огляду можна зробити висновок, що «Сокира з орнаментом» інтуїтивно більш містична, ніж пізнана, та ще й з нетиповою формою для цього регіону, а «Сокира з геральдиком» більш однозначна у визначенні, що зображено саме геральдику.

Рис. 1. Сокира з орнаментом, вага 1570 г

Рис. 2. Сокира з геральдиком, вага 1378 г

2-й крок – «Дослідження геральдики сокири № 2». Після поверхового огляду найпростішим рішенням є дослідити геральдику Сокири № 2 щодо присутності людей родини Хмельницьких в цій місцевості. Найбільш імовірною є версія, що полки війська Тимоша Хмельницького під час Весільного походу 1652 р. чи Сучавської компанії 1653 р. могли зробити стоянку саме у П'ятничанському лісі, проходячи біля м. Вінниці по дорозі в Молдову. Далі під час ширшого розгляду цього геральдичного питання виявилось, що подібний герб також належав і родині Грохольських, які володіли селом П'ятничани з середни XVIII ст., а також міг належати власнику менш відомого нам представника шляхти, оскільки цей шляхетський герб Сирокomla (польськ. Syrokomla) визнають своїм більше ста родів. Тобто зовнішні ознаки щодо приналежності Сокири № 2 за геральдикою виявилися можливі для інтерпретацій історичних подій щонайменше в межах століття, а саме від Тимоша Хмельницького у 1652 р. до Міхала Грохольського у 1740-ві рр. Отже, якщо б сокира з геральдикою була знайдена сама собою, то дослідження доречно було б у цих межах завершити, але в цьому випадку, якщо визначити походження «Сокири з орнаментом» (яка була знайдена поруч), то зможемо звузити історичний простір інтерпретацій та погодити варіанти події, що змогла зібрати власників цих предметів в одному місці.

3-й крок – «Визначення за історичними працями». «Сокира з орнаментом» має нехарактерну для цього регіону форму. Вона доволі збита і архетипна, ця архаїка мовби промовляє обіцянкою показати маловідомий ореол розповсюдження в межах якщо не одного, то декількох регіонів в Україні. Тому настав час розглянути тематичні наукові праці, а також описи археологічних і етнографічних експедицій щодо визначення датування за формою і орнаментом.

Спочатку треба ознайомитись із монументальною працею радянського дослідника А. Н. Кирпичникова «Древнерусское оружие» [1]. Автором розібрані бойові сокири, значна частина яких походить із Київщини і Чернігівщини. На час написання монографії було відомо 1 600 сокир: 1 130 із могильників, у тому числі княжих курганів і їх дружини, всі інші – з городищ чи випадкові знахідки. З орнаментом представлено лише 13 бойових сокир вагою до 600 г. Вперше була розроблена типологічна схема за формою в межах X–XIII ст., побудована на основі досліджень 573 екземплярів. Ця типологічна схема, на жаль, є безальтернативною для нашої території до сьогодні. Після ознайомлення з працею треба зазначити, що наші Сокири № 1 і № 2 є робітничими і пізнішими за XIII ст., тому аналогів у монографії А. Кирпичникова не може бути.

У працях дослідників сусідніх країн є також своя топологічна схема за формою в ширших межах і з робітничими сокирами, які мають орнаментальний і клеймовий супровід, але потрібної нам форми також там не знайдемо. Щодо українських досліджень, треба розглянути працю І. К. Свешнікова «Битва під Берестечком» [3]. Книга дає значний візуальний археологічний матеріал як козацького [3, рис. 50–52, 60] так і польського [3, рис. 70] станів. Такі подачі археологічного матеріалу є справжнім скарбом, оскільки заболочена місцевість зберегла до нашого часу не лише металеві, але й шкіряні і дерев'яні речі, оздоблені орнаментом відомого періоду і однієї події. Порівняння рослинного орнаменту на дереві і шкірі, а також клейма сокир з-під Берестечка нам нічим не допомогли, оскільки це все різні традиції виконання. Внаслідок порівняння форм можна лише підтвердити для Сокири № 2 наявність подібних форм у XVII ст., і поки нічого значного для Сокири № 1.

Можемо продовжити поодинокий пошук на прикладі «Археології доби Галицько-Волинської держави» С. Терського, де ми зустрічаємо теж сокири з орнаментом, але датування XIV–XV ст., і представлення у звіті за 15 років лише трьох сокир вносить нотки відчаю [4, с. 49–50, рис. 28].

4-й крок – «Визначення в колі експертних товариств». Перейдемо від досліджень наукових праць до ознайомлення з експертним товариством на тематичних сайтах пошуковців та колекціонерів. Алгоритм простий: реєстрація і запит у тематичну групу. Затамувавши подих, прибравши все зайве, крім нотатника і нової флешки, очікуємо повноту всеосяжних відповідей. Але внаслідок цього можна отримати лише скани вже відомих нам досліджень, мізерні відписки на кшталт «козачок», «горбач», «сучкоруб» тощо. У рідкісних випадках хтось скидає

фото різної якості своїх предметів, з ким можна продовжити переписку через особисті повідомлення. Отже, експертним середовищем є зазвичай ентузіасти, випадкові «домашні експерти», збирачі думок та ін. Ті експерти, яких ми очікуємо зустріти, у таких спільнотах не гають свого часу.

5-й крок – «Дослідження в державних музейних фондах і експозиціях». Тепер перейдемо від експертних товариств тематичних сайтів до досліджень матеріалу, що зберігається в музейних установах. Заправивши машину, можна відправитися по музейних установах міст, містечок і сіл. Цей період, щоправда, виявиться найкоротшим. Відсутність можливостей у музеях реставрувати предмети, бюрократія погоджень і штучні незручності роблять неможливою фіксацію оздоблення на предметах, також багато проблем з ідентифікацією предметів: так, наприклад, сокири XVII ст. можна знайти серед експозиції Другої світової війни, а польські теслярські одnobокі «бартки» XIX ст. в експозиціях Козаччини. Отже, поки що не створено умов у більшості музейних установ для залучення наявного матеріалу металевих виробів для досліджень.

6-й крок – «Дослідження оцифрованих експонатів державних музейних експозицій». Оцифровані експонати державних музейних експозицій є у вільному доступі. Це чудова можливість для дослідників. Для нас цікаві лише каталоги предметів, оскільки 3D-тури, 3D-панорами та інші бродіння – це лише поверхневий огляд інтер'єрів для відвідувачів. Дослідивши музейні сайти, можна зробити висновок, що більшість оцифрованих експонатів – це все те, що має «гарний стан і експозиційний вигляд»: картинні галереї, археологічна кераміка і коштовності з дорогоцінних металів, музейні етнічні колекції тощо, тобто предмети з чорних металів і надалі залишаються в невизначеному забутті.

7-й крок – «Перегляд сайтів приватних дослідників». Деякий час різні ентузіасти створюють власні сайти, які наповнюють зображеннями історичних і етнографічних предметів, взятими з музейних експозицій, і знімками екрана проведення аукціонів. Все зазвичай подається загальним полотном зі своїми власними поясненнями і нагадує літопис зафіксованих предметів, що потрапили в поле зору. Це насправді кропітка робота з постійного наповнення чимось новеньким свого ресурсу. Але такі сайти існують не більше декількох років, оскільки коштів не приносять, натомість забирають багато особистого часу і мають аудиторію, яка сама бачить ці предмети на тих самих аукціонах паралельно онлайн і має свої думки щодо них.

8-й крок – «Фіксація участі історичних і етнографічних предметів в аукціонах». Чому б нам самим не зафіксувати участь предметів на аукціонах, щоб врешті визначити походження «Сокири з орнаментом»? Тому реєструємося і починаємо стежити, фіксувати й аналізувати. Предметів за темою знаходимо дійсно більше ніж будь-де. Проблеми виникають у найголовнішому для нас питанні, а саме: місце походження предмета може дізнатися лише новий власник предмета.

9-й крок – «Співпраця з приватними колекціями». Приватні колекції являють собою тематичні зібрання авторського бачення чи сфер інтересів самого власника. Вони обмежені у плані загальної системи подій, проте мають вичерпність свого направлення. Предмети приватних колекцій здебільшого відреставровані або в процесі консерваційних чи профілактичних робіт, а також із фіксацією місця знахідки чи регіону придбання. Достатньо лише розуміти, що найцінніші колекції світових музеїв – це колишні приватні збірки. Фактично ми отримуємо можливість власної фотофіксації декількох сотень предметів тематичного напрямку.

Нарешті ми можемо виділити до десятка сокири, які за формою і орнаментальною традицією ідентичні з «Сокирою з орнаментом», також найближчим часом ми зможемо провести заміри їх отвору обухів, і якщо пощастить, то визначимо села, в яких працював коваль, що зробив цю сокиру. Річ у тім, що один коваль робив різні форми сокири, але конусну оправку, на якій формували отвір обуха, використовував одну й ту саму, і саме за формою цієї оправки, яка формувала отвір сокири, можна визначити кузню. Однозначно можна підтвердити, що «Сокира з орнаментом» походить із місцевості на перетині Черкаської і Кропивницької областей. Також нам принесли ще шматок такої ж сокири теж із П'ятничанського лісу м. Вінниці. Отже, подією, яка змогла зібрати у П'ятничанському лісі м. Вінниці представників менш відомої шляхти і

вихідців із сіл перетину Черкаської та Кропивницької областей в одному місці, міг стати один із козацьких походів XVII ст., а втрата сокир може свідчити про масовість заходу, нетривалу стоянку і ранішній поспішний вихід із лісу для продовження походу.

10-й крок – «Створення універсальної дослідницької платформи міждержавного рівня». Проходження попередньо описаних кроків займає роки, і кожен крок може дати як поштовх у дослідженні, так і знівелювати бажання йти далі. Досліджуючи дві сокири, наш реставраційний відділ опрацював півтисячі орнаментованих предметів, за якими можна визначати регіональні особливості і прослідити появу, розвиток і зникнення деяких традицій із XIV до XIX ст. Навіть на цьому омріяному етапі наявного і вичерпного матеріалу без чіткої каталогізації з розподілом за часом, формою, регіонами, технікою виконання тощо, будь-яке дослідження зав'язне в непродуктивному безладі.

Отже, щоб вийти на сучасний темп і рівень, настав час створити сучасну багатофункціональну дослідницьку платформу на базі новітніх технологій. Її можна створити на університетській основі: це своєрідна місія, покликана часом. Саме захист персональних даних на платформі – це гарантія довіри щодо долучення приватних колекціонерів, а державна акредитація університету є гарантією довіри щодо долучення зібрань комунальних і державних музеїв. Приватні колекціонери з державними музеями без посередника за наявного стану речей не домовляться априорі, а дослідження треба вести, і історію свою треба розуміти без зволікань. Із наповнення платформи буде багато роботи, і щоб ввести наявний матеріал, уже треба десятиліття.

Abstract. The research examines the existing problems of identifying ornaments, signs and brands on the example of a step-by-step study of several decorated household axes of the XVII–XVIII centuries, found by chance, in the Pyatnychan Forest of Vinnytsia. Experience of cooperation with state institutions and private collections. Overview of modern additional features as; passages of auctions, expositions with augmented reality and expert communities and thematic sites. Also, needs, proposals and developments regarding the creation of a universal research platform at the interstate level.

Keywords: walkthrough, axes, heraldry, research platform.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Кирпичников А. Н. Древнерусское оружие. Выпуск 2. Копья, сулицы, боевые топоры, булавы, кистени IX–XIII веков. Москва: Институт археологии Академии наук СССР, 1966.
2. Рибаків Б. А. Язичництво Стародавніх слов'ян. Київ: Академічний проект, 2015.
3. Свешніков І. К. Битва під Берестечком / ред. М. П. Парцей. Львів: Слово, 1992.
4. Терський С. В. Археологія доби Галицько-Волинської держави. Київ: Стародавній світ, 2014. 164 с.
5. Шаян В. П. Віра предків наших. Київ, 1999.

УДК 94:355.3(477)+327(470)»1997/2014»

УЧАСТЬ УКРАЇНИ У БАГАТОНАЦІОНАЛЬНИХ ВІЙСЬКОВИХ НАВЧАННЯХ SEA BREEZE У ПЕРІОД ІЗ 1997 ДО 2014 Р. ТА МОСКОВСЬКІ ПРЕТЕНЗІЇ

Б. В. Портянко

Анотація. У статті описано, що являє собою співпраця України з США, НАТО та іншими державами під час багатонаціональних військових навчань Sea Breeze у період із 1997 до 2014 р., також розглянуто спроби Москви завадити проведенню заходу. Визначено, що для проведення навчань українська сторона виділила військову і цивільну інфраструктуру чорноморського узбережжя, а США підтримують навчання фінансово, надають допомогу в техніці й обладнанні. Виявлено підтримку Кремлем промосковських партій в Україні для саботування співпраці з США та іншими країнами НАТО.

Ключові слова: військові навчання, євроатлантична інтеграція, НАТО, незалежна Україна, США.

Міжнародні військові навчання мають важливе значення для України, оскільки вони дають можливість зміцнити військову співпрацю з союзниками, покращити взаємодію з іноземними збройними силами та підвищити загальну підготовку і готовність своїх збройних сил. Це особливо важливо для України, оскільки вона стикається з постійними викликами безпеки, зокрема конфліктом із Москвою. Беручи участь у цих навчаннях, Україна може навчитися но-